

GENDER SPECIFIC IN THE AGGRESSIVE BEHAVIOR OF WOMEN¹²

Pr. Assist. Prof. Denitsa A. Alipieva, PhD

Department of Pedagogy, Psychology and History,

Univesity of Ruse "Angel Kanchev"

Phone: 082-888-752

E-mail: dalipieva@uni-ruse.bg

***Abstract:** The paper reviews existing theories and methods for examinations of aggressive behaviour of women and men. There were conducted many studies about direct and indirect forms of aggression that correlates with gender differences. Evolutionary and genetically gender differences in aggressiveness, even the indirect forms, could be detect early in childhood. Since 80-es of XX century there were conducted many studies for typically masclar and feminine agression*

***Keywords:** aggression, direct physical aggression, indirect, relational agression*

ВЪВЕДЕНИЕ

Агресията се дефинира като умишлен акт на нанаяване от страна на субекта към обекта (жертвата) (Doncheva, 2017; Пиева, 2014; Vasileva, 2013). Съществуват множество класификации на видовете агресия, които ежегодно се допълват с нови понятия и се тестват експериментално. Най-често под агресивен акт разбираме директните форми на агресията – физическите атаки и вербалните обиди, тъй като са ясно видими последиците от тях и бързо разрастват в конфликт. Редица автори обаче включват в агресивния акт и индиректните форми на агресия (Barkow, 1992) като средство за нанаяване на жертвата, при което се използва социалното обкръжение, чиито методи са разпространението на слухове, интригите и социалното изолиране. Този вид агресия се проявява значително по-късно и има изключително негативно отражение върху психологическото благоденствие на жертвата. През 80-те години на миналия век редица автори започват да изследват директните и индиректните форми на агресията, като ги асоциират като типично мъжко и женско поведение, като търсят в тях скрити еволюционни и генетични основи (Archer, 2010; Vaumeister, & Twenge, 2002). Повечето проучвания доказват, че още от ранна възраст момчетата започват да показват предпочитания при използването на директната, а момичета – на индиректната агресия.

През последните години различните статистически данни от Местните комисии за противообществени прояви на малолетните и непълнолетните към общините на територията на страната отчитат значителен ръст на агресивните прояви сред девоиките. Същевременно те значително се отличават от проявите на връстниците им от мъжки пол по честота, експанзивност, начин на проявление, като включват различни обекти. Като вариант за отговор на нарастналата агресия сред момичетата може да се използва получената широка обществена популярност в западноевропейската и американската преса „агресия на взаимоотношенията“ (relational aggression) – термин, който за първи път се обсъжда от Крик и Гротпетър през 1995 г. като вариант на социална, индиректна агресия сред юношеските групи в училищата (Crick & Grotpeteter, 1995).

ИЗЛОЖЕНИЕ

Еволюционни, биологични и социални фактори за проява на джендърните различия между половете в агресивните актове

Наличието на корелати на агресивността при деца от ранното детство за директната и индиректната агресия и проявата на модел на агресивност рано в онтогенезата говори, че тя е

¹² Докладът е представен на пленарната сесия на 26 октомври 2018 с оригинално заглавие на български език: Джендърна специфика на агресивното поведение при жените

вродена и има еволюционна основа. Естествено, социалната и предметната среда също спомагат за реализацията на агресивността чрез различни „пускови механизми“, които отключват даден вид поведение. Установено е, че джендърните различия се идентифицират още в предучилищна възраст, като се стабилизират през тийнейджърството, когато получават и своя пик в развитието си.

Традиционно, се възприема, че мъжете са по-агресивни от жените, като най-често това се свързва с тестостерона. Това виждане се подкрепя от факта, че повечето мъжки екземпляри от животинския свят показват агресивни модели на поведение през размножителния период и териториално поведение. Докато мъжете и момчетата са по-агресивни от момичетата и жените, се установяват някои факти, които подтикват изследователите към научен анализ на джендърните различия. Превалентността в престъпността през последните десетилетия се изравнява по показатели между двата пола (Campbell, Muncer, & Bibel, 2001), като се установява строга корелация във възрастовия пик на престъпленията – за жените - 15-19 години, а за мъжете – 20-24-та година¹³. За двата пола включването в агресивен акт се дължи на едни и същи фактори – бедност, дисфункционално родителстване, образователни проблеми (Moffit, & Caspi, 2001).

Въпреки приликите в етиологията на агресивността, съществуват множество отлики в проявата на агресията при мъжете и жените, които се проявяват рано в онтогенезата. При мащабно кроскултурно изследване се доказва, че тежките престъпления, включващи физическо нараняване, преобладават при мъжете и момчетата (Archer, 2010; Campbell, 2006). При по-леките деяния и вербалната агресия се откриват незначителни различия между двата пола, като индиректните форми на агресия – разпространението на слухове и социалната изолация, по-често се проявява при девойките и жените.

Йостерман и колеги (Osterman et al., 1998) правят кроскултурно изследване с юноши в четири държави – Финландия, Израел, Италия и Полша, като използват скалите за директна и индиректна агресия на Ликерт (Likert scales). Авторите доказват, че словесната агресия се използва еднакво от двата пола. По-големи различия обаче те установяват при изчислението коефициента на агресивност и по-скоро в разпределението по отделните скали за видовете агресия: докато момчетата използвали повече физическа агресия, момичетата се насочвали към употребата на индиректни методи за нараняване на жертвите. Това съотношение на директни към индиректни форми на агресията при двата пола се запазва във всяка една от изследваните страни.

Тези експериментални открития налагат проучвания на факторите за проява на типично джендърното поведение при реализацията на агресивния акт. От еволюционна гледна точка, много автори твърдят, че директните форми на физическа агресия са по-разпространени при мъжете и момчетата поради повишените нива на тестостерон, вродената интраполова конкурентност за вниманието на женската при всички животински видове и териториалното поведение (Trivers, 1972; Wilson, & Daly, 1985). При жените и девойките също се наблюдават вродени механизми на проява на агресивното поведение – интраполовата доминантност с желание за запазване на партньора и по-широкото социално обкръжение и желание за социална репутация от тяхна страна (Baumeister, Zhang, & Vohs, 2004; Noon, & Delbridge, 1993).

Съществуват отлики и при преживяването на емоциите при двата пола – научно е доказано, че агресивността има по-високи корелации при момчетата и мъжете, когато те изпитват гняв, а при жените и момичетата – със страха (Harmon-Jones, 2003). Тези открития посочват малоефективните политики за справяне с тези емоции при двата пола, поради културно приетите норми за джендърно поведение. По принцип типично маскулинното поведение включва агресивни прояви и доминантност, което допълнително изостря проявата на агресивна агресия сред мъжете и момчетата. |При жените еволюционно запазването на рода и подкрепата на поколенията водят до типична ескалация на агресията. Същевременно, множество психотерапевти говорят за дисфункционалност при отреагирането на тъга при

¹³ Поради по-ранно полово съзряване при девойките

мъжете, която често се проявява като ярост, и гняв при жените, за които в културите не е прието да я показват и често се трансформира в автоагресия и неконтролируеми изблици на агресия.

Индиректната агресия се проявява, когато има определен преживелищен опит и при развитието на *социалната интелигентност*. Детето трябва да може да анализира социалните ситуации, за да ги манипулира. Съществуват силни корелации между индиректната агресия и социалната интелигентност (Vjorkvist et al., 2009). Йостерман и колеги (Osterman et al., 1998) откриват, че 8-годишните деца вече са способни да бъдат индиректно агресивни, а 15-годишните девойки използват в значителна степен повече индиректни форми на агресия в сравнение с по-малките момичета. Вайланкурт и сътрудници (Vailancourt et al., 2003) пък доказват, че още 4-годишните проявяват по-елементарни средства на индиректна агресия. Последните две проучвания се базират на анкетиране с техните майки, което намалява тяхната обективност.

Следващият въпрос пред изследователите е бил да се установи, дали индиректната агресия е генетично заложена или е придобита от влиянията на външната среда и ученето? Като директните форми на агресията, тя е наполовина унаследена, а всичко се формира в социалните взаимоотношения на индивида (Tuvland, & Baker, 2011). Според Такет и сътрудници (Tackett et al., 2009), съществува ясна генетична предопределеност при индиректната, особено релационната агресия, като тя съставлява 49 % от извадката. Това предопределя тяхната еволюционна основа, която се закрепва филогенетически в поведението на индивида. Вайланкурт и сътрудници (Vailancourt et al., 2003) считат, че релационната агресия се затвърждава като поведенчески модел при интраполовата конкуренция между жените за вниманието на мъжете, което е потвърдено и от други автори (Archer, 2010).

Женската индиректна агресия (агресия върху взаимоотношенията) в онтогенетичен план

Преди няколко години, твърдението, че жените и момичетата са принципно неагресивни се подава на научен анализ и започва да се изследват женското агресивно поведение. В едно финладско проучване на агресивното поведение сред девойки в юношеска възраст, което се базира на анкети с връстници на изследваните лица, Лангерсперц и сътрудници (Langerspertz et al., 1988) разкриват три различни стила на агресивното поведение: физическа агресия, директна вербална агресия и индиректна агресия. Изследователите откриват, че момичетата използват по-често индиректна агресия – социална манипулации с цел да се нарани жертвата психологически и/или социално, като най-честите средства за реализирането ѝ са разпространението на слухове, интриги със социалното обкръжение в класа, с което се достига до понижаването на обекта на агресивния акт в стълбицата на социалната йерархия в групата и дори изключването му/й от приятелските кръгове.

След проучванията на финландските учени, много от психолозите изследователи се ориентират към дефинирането спецификата на феминизираната агресия. Каирнс и колеги (Cairns et al., 1989) въвежда термина „социална агресия“ и някои от авторите започват да използват това наименование в проучванията си (Galen, & Underwood, 1997). По-късно, за да открият този вид агресия от останалите в кръга на индиректната агресия, Крик и Гротпетър използват понятието „релационна агресия“.

Кард и колеги (Card et al., 2008) подготвя мета-аналитичен обзор на 148 студии относно половите разлики между директната и индиректната агресия в детско-юношеска възраст. Те също доказват, че момчетата използват значително в по-голяма степен директната агресия, но само незначителна корелация между момичетата и индиректната агресия. Според тях, и двата пола използват еднакво индиректната агресия, въпреки че не се открива статистически значима корелация между всички студии, включени в мащабното изследване на Кард. Според авторите, еднаквите показатели на двата пола за индиректна агресия се дължат на метода на изследване – номинациите от връстниците по скалата на Ликерт. Тази скала е много по-надеждна и дава по-обективни данни за индиректната агресия в сравнение с останалите методи за изследване на агресивните форми. Въпросниците за индиректна агресия трябва да се пускат именно сред връстниците, тъй като информацията от родители и учители не може да се счита за достоверна, тъй като те не са „в течение“ на механизмите на разпространение на клюките и

интригите в неформалните групи от подрастващи. Смит и колеги (Smith et al., 2009) доказват, че когато проучванията се правят в референтните общности от връстници, много ясно се откроява, че субекти на релационната агресия в повечето случаи са именно момичетата.

Първият учен, който поставя термина „relational aggression“ /англ.агресия върху взаимоотношенията/, е преподавателят от университета в Минесота, САЩ, Ники Крик, който я разглежда като специфична индиректна форма на агресия, характерна предимно за момичетата и жените. **Агресията върху взаимоотношенията** е феномен, който се свързва с индиректната и социалната агресия, и се приема като специфична форма на агресия, разпространена сред момичетата още от ранното детство. При релационната агресия се наблюдава процес, при който се използват установените взаимоотношения, за да се нанесе психологическа щета на жертвата. Този процес включва *агресор* /були/ и *жертва* /мишена/, както и *сътрудници* на субекта на агресията – едно или група от момичета, които следват тактиката на агресора. Обикновено се осъществява от *от момичето-агресор*, за да се постигне по-висок статус в групата от връстници, като се използва манипулация или контрол над другите. *Жертвата* често страда от липса на самочувствие, като няма асертивни умения да отстоява своите права, приема тормоза, като нерядко смята, че го заслужава /Paris, 2006/. *Момичетата - сътрудници* също се страхуват или са с ниска самооценка, като предпочитат да заемат “страната на по-силната“ и се включват в практиките като разпространение на клюки, публично унижаване, подигравки или разстройване на кръга от приятели около жертвата, за да не бъдат самите те мишени на агресора /Dellasega & Nixon, 2003/. Този вид агресия включва „арсенал“ от практики като заплахи или отхвърляне на приятелството, целенасочени клюки по адрес на някого и социално изключване от групата, публично унижение, както и използване на социалните мрежи за компрометиране на жертвата /Crick & Grotpeter, 1995/.

Сред факторите за проява на релационната агресия в ранна детска и юношеска възраст спадат родителските стилове, които способстват за моделирането ѝ, социално-психологическият климат в групата и общността (Таблица 1):

Табл.1. :Фактори за проява на агресия върху взаимоотношенията

Пол	Семейство	Връстници	Общност
-наблюдава се предимно при момичетата, особено в юношеска възраст ; - закрепва се чрез половите роли	-значими са семейното функциониране, родителските стилове и моделите от родители и други членове на семейството; -наблюдава се често при авторитарен и пермисивен родителски стил; -предава се като модел от родители и по-големи братя и сестри	-социално-психологическият климат в класа, както и установени преди това практики на релационна агресия в него, влияят върху формирането на този вид агресия - включването в антисоциални групи от връстници също оказва влияние; -желанието за популярност и по-висок социален статус са основен източник на релационната агресия	- децата, които са в бедни, криминогенни райони, са по-податливи на формирането на всякакъв вид агресия; -неправилни модели на подражание от квартала; -липса на чувство за общност.

Жертвите на релационната агресия обикновено изпитват много високо ниво на психологически дистрес, като виктимизацията води до различни поведенчески и емоционални проблеми като депресия, чувство за самота или екстернализирано поведение /Boivin, Hymel & Bukowski, 1995/. Тези проучвания сочат, че виктимизираното дете/юноша много често може да възприеме и анализира тези негативни въздействия от страна на връстниците като качествена оценка за неговата/нейната личност и да интернализира дистреса под формата на депресия, самота, ниска самооценка или да развие пейоративни нагласи спрямо групата, които

водят до проблеми със самоконтрола, гняв, а понякога и до импулсивно или опозиционно поведение спрямо връстниците /Crick & Bigbee, 1998; Crick, Grotpeter & Rockhill, 1999/. В няколко изследвания се доказва, че тревожно-депресивната симптоматика и усещането за социална изолация, възникнали в училищните години, могат да продължат и след като агресията спрямо жертвата е преустановена /Crick & Grotpeter, 1995; Crick & Bigbee, 1998/.

Особена арена за разпространение на релационната агресия особено сред девойки и млади жени на възраст 15-25 г. е Facebook и социалните мрежи, където най-често зад скрита самоличност агресорите унищожават репутацията на жертвите си. Това поведение по-често се среща при жените и момичетата, докато при мъжете и момчета интернет обикновено се използва отново с директни закани за физическа саморазправа. Едно интернет проучване от 2016 г. доказва, че жените и момичетата по-често използват Facebook, като прекарват повече време в него и имат повече приятели в мрежата в сравнение с мъжете и момчетата. Потребителите на платформата от женски пол са значително по-заинтересовани от информацията, разпространявана в профилите, особено относно семейното положение или обвързаността на други жени (McAndrew, & Jeong, 2012). Доказано е, че прекараното време във Facebook корелира с някои ярки епизоди на емоционална експресивно поведение на ревност сред жените и момичетата (Elphinston, & Noller, 2011; McAndrew, & Shah, 2013).

ИЗВОДИ

Отчетените горе отлики не са дадени a priori пред работата с агресията, а трябва да се ползват като ориентир в развитието на някои негативни феномени, свързани с работата със социални групи. Познаването на специфичната природа на полово-ролевите характеристики на агресията би улеснило специалистите, не само в училищна и работната среда, в тяхната превантивна и корекционно-възпитателна работа и би оптимизирало социално-психологическия климат на групите. В сегашната конюнктура повече внимание се обръща на директните форми на агресията в сравнение с индиректните. Агресията върху взаимоотношенията е феномен, който трябва да заеме своето заслужено място в наръчните за работа на обществените възпитатели, преподавателите, училищните и трудови психолози, за да намали възможността за инкубация на конфликти в бъдеще.

REFERENCES

- Archer, J. (2010). What is indirect aggression in adults? In: *Indirect and Direct Aggression*, p. 3-16
- Barkow, J.H. (1992). Beneath new culture is old psychology: Gossip and social stratification. In "The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture", Jerome Barkow, Leda Cosmides, & John Tooby (eds.), 1992, New York: Oxford University Press
- Bjorkqvist K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles*. 1994;30:177-188.
- Bjorkqvist K, Lagerspetz K, & Kaukiainen A.(2009). Do girls manipulate and do boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggr Behav*. 1992;18:117-127.
- Boivin, M., Hymel, S., & Bukowski, W. M. (1995). The roles of social withdrawal, peer rejection, and victimization by peers in predicting loneliness and depressed mood in childhood. *Development and Psychopathology*, 7, 765-786.
- Campbell, A. (2006) 'Sex differences in direct aggression: what are the psychological mediators?', *Aggression and violent behavior*., 11 (3). pp. 237-264.
- Campbell, A., Muncer, S., & Bibel, D. (2001). Women and crime: An evolutionary approach. *Aggression and Violent Behavior*, 6(5), 481-497.
- Card NA, Stucky BD, Sawalani GM, & Little TD. (2008). Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A meta-analytic review of gender differences, intercorrelations, and relations to maladjustment. *Child Dev*. 2008;79:1185-1229.
- Crick, N. R., & Bigbee, M. A. (1998). Relational and overt forms of peer victimization: A multiinformant approach. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 337-347.
- Crick NR, & Grotpeter JK. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Dev*. 66:710-722.

Crick, N. R., Grotpeter, J. K., & Rockhill, C. M. (1999). A social information-processing approach to children's loneliness. In K. J. Rotenberg & S. Hymel (Eds.), *Loneliness in childhood and adolescence*. New York: Cambridge University Press.

Dellasega, C., & Nixon, C. (2003). *Girl Wars: 12 strategies that will end female bullying*. New York: Fireside.

Doncheva, J. (2017). Aspekti na izyavenoto predizvikatelno povedenie v preduchilishtna vuzrast. Godishna konferenciya na NVU "Vasil Levski", 2017 (1), p.54 (**Оригинално заглавие:** Дончева Ю. Аспекти на изявеното предизвикателно поведение в предучилищна възраст. // Национален военен университет "Васил Левски", Годишна университетска научна конференция, 2017, брой 1, стр. 54)

Elphinston, R. & Noller, P. (2011). Time to face it! Facebook intrusion and the implications for romantic jealousy and relationship satisfaction. [Cyberpsychol Behav Soc Netw](#). 2011 Nov;14(11):631-5. doi: 10.1089/cyber.2010.0318. Epub 2011 May 6.

Feinberg, M., Cheng, J. & Willer, R. (2012). Gossip as an effective and low-cost form of punishment. [Behav Brain Sci](#). 2012 Feb;35(1):25

Galen BR, & Underwood MK. (1997). A developmental investigation of social aggression among children. *Dev Psychol*. 1997;33:589–600.

Harmon-Jones, E. (2003). Anger and the behavioural approach system. *Personality and Individual Differences*, 35, 995–1005.

Иlieva, B. (2014). Razvitiye na socialnite usluzhi za deca v obshnostta v procesa na deinstitucionalizaciya. In: *Suvremenni tendencii za sutrudnichestvo meжду uchilishteto i semeystvoto*, Ruse, pp. 18-23 (**Оригинално заглавие:** Иlieva, B., 2014. Развитие на социалните услуги за деца в общността в процеса на деинституционализацията. В: *Съвременни тенденции за сътрудничество между училището и семейството*, Русе, стр.18-23)

Lagerspetz KMJ, Bjorkqvist K, & Peltonen T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11-to 12-year-old children. *Aggr Behav*. 14:403–414.

McAndrew, F. T., & Shah, S. S. (2013). Sex differences in jealousy over Facebook activity. *Computers in Human Behavior*, 29, 2603–260

Moffit, T. & Caspi, A. (2001). Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females. [Dev Psychopathol](#). 2001 Spring;13(2):355-75.

Morris, J., Reese, J., Beck, R., & Mattis, C. (2009). Facebook usage as a measure of retention at a private 4-year institution. *Journal of College Student Retention: Research, Theory and Practice*, 11, 311–322.

Noon, M., & Delbridge, R. (1993). News from behind my hand: Gossip in organizations. *Organization Studies*, 14, 23–36.

Osterman, K., Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K., Kaukainen, A., Landau, S., Fraczek, & Carpara, G. (1998). Crosscultural evidence of female indirect aggression. *Aggr Behav*, 24, pp. 1 - 8

Paris, J. (2006). Relational Aggression among Adolescents. *Counselor Education Master's Theses*. Paper 79.

Tackett, J. L., Waldman, I. D., Lahey, B. B. (2009). Etiology and measurement of relational aggression: A multi-informant behavior genetic investigation. *Journal of Abnormal Psychology*, 118, 722-733.

Trivers, Robert. (1972). Parental Investment and Sexual Selection.

Vaillancourt T, Brendgen M, Boivin M, & Tremblay RE. (2003). A longitudinal confirmatory factor analysis of indirect and physical aggression: Evidence of two factors over time? *Child Dev*. 74:1628–1638.

Vasileva, V. (2013). Nasilieto i agresiyata sred podrastvashtite. In: *Pedagogicheski novosti*, 2013 (1), Ruse, p.17 (**Оригинално заглавие:** Василева В. Насилието и агресията сред подрастващите. Русе, Русенски университет, „А.Кънчев“ сп. Педагогически новости бр.1 с.50-67, 2013, стр. 17)

Wilson, M. I., & Daly, M. (1996). Male sexual proprietariness and violence against wives. *Current Directions in Psychological Science*, 5, 2–7